IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 02 IYUL 2026

BADIIY TARJIMADA FRAZEOLOGIK BIRLIKLAR VA MILLIY-MADANIY REALIYALARNING BERILISHI MUAMMOLARI

Sahobiddinova Nozimaxon Kamoliddin qizi
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti,
Tarjima nazariyasi va amaliyoti: ingliz tili yo'nalishi
https://doi.org/10.5281/zenodo.21261574

Annotatsiya

Ushbu maqolada badiiy tarjima jarayonida frazeologik birliklar va milliy-madaniy realiyalarning ingliz tilidan o'zbek tiliga o'girilishi masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda frazeologizmlarning tarjima usullari (to'liq ekvivalent, qisman ekvivalent, tasviriy tarjima, калькалаш) va realiyalarning berilish yo'llari (transkripsiya, kalka, tasviriy tarjima, funksional analog) konkret misollar asosida ko'rib chiqiladi. Tarjimonning bunday birliklarni berishda duch keladigan qiyinchiliklari va ularni bartaraf etish yo'llari yoritiladi.

Kalit so'zlar: badiiy tarjima, frazeologik birlik, milliy-madaniy realiya, ekvivalentlik, tasviriy tarjima, tarjima transformatsiyasi.

Abstract

This article analyzes the problems of rendering phraseological units and national-cultural realia in literary translation from English into Uzbek. The study examines translation methods for idioms (full equivalent, partial equivalent, descriptive translation, calque) and ways of conveying realia (transcription, calque, descriptive translation, functional analogue) based on concrete examples. The difficulties translators face in dealing with such units and ways to overcome them are highlighted.

Key words: literary translation, phraseological unit, national-cultural realia, equivalence, descriptive translation, translation transformation.

Kirish

Badiiy tarjima — ikki til va ikki madaniyat o'rtasidagi murakkab ko'prik bo'lib, unda tarjimon nafaqat so'zlarni, balki butun bir xalqning dunyoqarashi, turmush tarzi va milliy o'ziga xosligini ham boshqa tilga o'tkazishi lozim bo'ladi. Ayniqsa, frazeologik birliklar (idiomalar, maqol va matallar, turg'un birikmalar) hamda milliy-madaniy realiyalar (bir xalqqa xos tushunchalar, buyumlar, urf-odatlar nomlari) tarjimada eng katta qiyinchilik tug'diruvchi til birliklari hisoblanadi. Chunki bu birliklar ko'pincha manba tilda mavjud bo'lib, tarjima qilinayotgan tilda to'g'ridan-to'g'ri muqobili bo'lmaydi.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, globallashuv davrida ingliz tilidan o'zbek tiliga badiiy adabiyot tarjimasi tobora ko'payib bormoqda, biroq frazeologizm va realiyalarning berilishida yagona metodologik yondashuv yetishmaydi. Tadqiqotning maqsadi — frazeologik birliklar va realiyalarning tarjima usullarini tizimlashtirish hamda ularni amaliy misollar asosida ko'rsatib berishdan iborat.

Asosiy qism

1. Frazeologik birliklarning tarjima usullari

Tarjimashunoslikda frazeologik birliklarni berishning bir necha asosiy usuli mavjud:

Birinchidan, to'liq ekvivalent usuli — bunda ikki tilda ham ma'no, obraz va uslubiy bo'yoq jihatidan mos keluvchi barqaror birikma mavjud bo'ladi. Masalan, ingliz tilidagi "to break the ice" iborasi o'zbek tilida "muzni eritmoq" tarzida deyarli to'liq mos keladi.

Ikkinchidan, qisman ekvivalent usuli qo'llaniladi, bunda ma'no bir xil, biroq obraz yoki leksik tarkib boshqacha bo'ladi. Masalan, "it's raining cats and dogs" iborasini so'zma-so'z

tarjima qilib bo'lmaydi, o'zbek tilida bunga "chelaklab yomg'ir yog'moqda" kabi obrazli muqobil tanlanadi.

Uchinchidan, tasviriy (deskriptiv) tarjima usuli qo'llaniladi — bunda o'zbek tilida muqobili bo'lmagan idioma o'rniga uning ma'nosi tushuntirib beriladi. Masalan, "to let the cat out of the bag" iborasi "sirni oshkor qilib qo'ymoq" tarzida ma'no orqali beriladi.

To'rtinchidan, kalka (so'zma-so'z) tarjima ba'zan qo'llaniladi, ammo bu usul o'quvchi uchun tushunarsiz yoki g'ayritabiiy jaranglashi mumkinligi sababli ehtiyotkorlik bilan ishlatiladi.

2. Milliy-madaniy realiyalarning berilish yo'llari

Realiyalar — bir xalqning turmush tarzi, tarixi, geografiyasi, urf-odatlariga xos bo'lgan va boshqa tilda muqobili bo'lmagan so'z va iboralardir (masalan, ingliz madaniyatidagi "Thanksgiving", "pub", "cricket" kabi tushunchalar). Bunday birliklarni tarjima qilishda quyidagi usullar qo'llaniladi:

— Transkripsiya/transliteratsiya: so'z original talaffuziga yaqin holda o'zbek yozuviga o'tkaziladi (masalan, "pub" — "pab");

— Kalka: so'zning tarkibiy qismlari so'zma-so'z tarjima qilinadi;

— Tasviriy tarjima: realiyaning mazmuni izohlab beriladi (masalan, "Thanksgiving" — "amerikaliklarning hosil bayrami");

— Funksional analog: manba tildagi realiyaga ma'no jihatdan yaqin, tarjima tilidagi o'quvchiga tanish tushuncha bilan almashtiriladi.

Har bir usulning o'z afzalligi va kamchiligi mavjud: transkripsiya original koloritni saqlaydi, ammo o'quvchi uchun tushunarsiz bo'lishi mumkin; funksional analog esa tushunarli bo'lsa-da, milliy o'ziga xoslikni yo'qotishi mumkin. Shu sababli tarjimon har bir holatda kontekst, matn janri va o'quvchi auditoriyasini hisobga olgan holda usulni tanlashi zarur.

3. Tarjimon oldida turgan qiyinchiliklar

Frazeologizm va realiyalarni tarjima qilishda tarjimon quyidagi muammolarga duch keladi: birinchidan, manba tildagi obrazning tarjima tilida yo'qligi; ikkinchidan, so'zma-so'z tarjima natijasida ma'noning buzilishi yoki kulgili tovush chiqarishi; uchinchidan, milliy koloritni saqlab qolish bilan tushunarlilikni ta'minlash o'rtasidagi muvozanatni topish zarurati. Bu muammolarni bartaraf etishda tarjimon ikki tilning ham lingvistik, ham madaniy jihatlarini chuqur bilishi, kontekstga tayangan holda ijodiy yondashishi talab etiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, badiiy tarjimada frazeologik birliklar va milliy-madaniy realiyalarning berilishi tarjimondan yuqori mahorat va ikki madaniyatni chuqur bilishni talab qiladi. To'liq ekvivalent, qisman ekvivalent, tasviriy tarjima va funksional analog kabi usullarning har biri o'ziga xos vaziyatlarda samarali bo'lib, ulardan to'g'ri va o'rinli foydalanish asl matnning ma'nosi va uslubiy bo'yog'ini saqlab qolish imkonini beradi. Kelgusi tadqiqotlarda ushbu masalani aniq bir badiiy asar tarjimasi misolida statistik tahlil qilish yanada foydali natijalar berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Salomov G'. Tarjima nazariyasi asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 1983.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). — М.: Высшая школа, 1990.
3. Бархударов Л.С. Язык и перевод. — М.: Международные отношения, 1975.
4. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. — М.: Международные отношения, 1980.
5. Nida E.A. Toward a Science of Translating. — Leiden: E.J. Brill, 1964.
6. Musayev Q. Tarjima nazariyasi asoslari. — Toshkent: Fan, 2005.